

The Democratic Appearances of Decree No. 177 of 1948 on the General Regime of Religious Denominations

[Aparențele democratice ale Decretului nr. 177 din 1948 pentru regimul general al cultelor religioase]

Cristian BOCANCEA¹

¹ Professor Ph.D., "Petre Andrei" University of Iași, Romania, acbocancea@yahoo.com

Abstract

The communization of Romanian society, in the early post-war years, meant the dismantling of historical parties, the abolition of the monarchy, the elimination of private property and the destruction of religious life. In the field of religion, invoking the theory of "capitalist encirclement", the relations of local religious denominations with foreign churches (mainly the Holy See) were restricted. The communist power then eliminated the "Catholic enemy" through an apparent liberalization of the regime of religious denominations and their formal equalization (contrary to the old inter-war policy of the prevalence of national Orthodox and Uniate churches). Decree No. 177 of August 4, 1948, amending the 1928 law on religious denominations, facilitated the procedure of transfer from one religious denomination to another and the transfer of assets along with the parishioners, according to a majority criterion. Using this method, wrapped in a false "quantitative" democracy, combined with administrative pressure on clergy and parishioners and the obligation to "reauthorize" all cults, the communist authorities abolished the Romanian Church United with Rome by a decree that did not explicitly name it.

Keywords: Romanian Church United with Rome; communism; cults; popular democracy.

How to cite: Bocancea, C. (2025). The Democratic Appearances of Decree No. 177 of 1948 on the General Regime of Religious Denominations. *Anuarul Universității "Petre Andrei" din Iași, Fascicula: Drept, Științe Economice, Științe Politice*, 34, 34-45. <https://doi.org/10.63331/upalaw/34/04>

Introducere

La scurtă vreme după eliminarea de pe scena puterii a ultimului bastion al libertăților – Monarhul constituțional Mihai I –, regimul comunist din România a continuat nestingherit ceea ce el prezenta societății ca fiind o „reformă democratică” (în fapt, o adevărată *revoluție*), de care urma să se bucure întregul „popor muncitor”. Unii aveau să se bucure mai mult, pentru virtutea apartenenței la clasa proletară; alții – cu moderație, în funcție de statutul de țaran sărac sau de intelectual „progresist”; în fine, unora urma să le dispară total bucuria, pentru proasta inspirație de a fi avut „legături vinovate” cu *fascismul, reacțiunea și imperialismul* (acei „dușmani de moarte” pe care îi învinsese poporul, sub conducerea clasei muncitoare, în „lupta sa de creare a Republicii Populare Române”, descrisă ceremonios în textul articolului 2 al Constituției din 13 aprilie 1948).

Noua lume pe care o edificau în marș forțat comuniștii români se baza explicit pe ideologia marxist-leninistă și în mod special pe „învățăturile tovarășului Stalin” – dictatorul sovietic exmatriculat din seminarul teologic, în tinerețe, din cauza neprezentării la examene și a desfășurării ilegale a propagandei socialiste. Din resentimentele istoriei personale a liderului de la Kremlin și din experiența sa în construcția societății sovietice, aveau să se propage asupra noilor regimuri autointitulate „democrații populare” (instalate în Europa Est-centrală, după 1945, cu largul concurs al Armatei Roșii) două unde de șoc: *desființarea proprietății private și eliminarea libertăților religioase* (împreună cu cele politice), căci comunismul nu putea tolera niciun element – fie el economic, politic sau spiritual – care să facă posibilă supraviețuirea societății burgheze. Marile schimbări sociale vizate de comuniști (realizabile doar prin teroare și nedreptate) trebuiau să se producă sub flamura ideii de *democrație populară* și de *progres social*, părănd să exprime voința poporului muncitor de a trăi într-o lume mai bună și mai dreaptă. Din perspectiva acestei scheme explicative au conceput și au pus în aplicare autoritățile comuniste din România prigoana contra Bisericii Unite, pe care poporul credincios urma să o abandoneze „de bună voie” și „democratic”, transferând patrimoniul și enoriașii în grija părintească a Bisericii Ortodoxe Române.

Jos proprietatea privată! Jos religia!

Impunerea la putere a comuniștilor (împreună cu „tovarășii lor vremelnici de drum”) și eliminarea partidelor politice tradiționale s-au produs rapid, grație capacității guvernului de a măslui alegerile din noiembrie 1946 și de a înscena apoi procese politice liderilor țărăniști și liberali (social-democrații fiind tolerați o vreme, până la Congresul de unificare cu PCR, din februarie 1948).

În materie de proprietate, la scurtă vreme de la adoptarea *Constituției din 13 aprilie 1948* (un act plin de ambiguități în chestiunea condițiilor în care se pot face exproprieri cu justă despăgubire și naționalizări, atunci când sunt cerute de interesul public), a fost dată *Legea naționalizării nr. 119 din 11 iunie 1948*. Prezentată în presa vremii ca un gest măreț de justiție socială, naționalizarea a însemnat, de fapt, confiscarea de către stat, fără nicio despăgubire, a tuturor proprietăților industriale, bancare, de transport, comerț, asigurări etc. Domeniul agriculturii private a urmat imediat la rând, soarta lui fiind decisă la Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 3-5 martie 1949, care a stabilit demararea procesului de „colectivizare”, după model sovietic. În fine, prin *Decretul nr. 92 din 20 aprilie 1950 privind naționalizarea unor imobile*, s-a dat ultima lovitură majoră proprietății private. „Revoluția imobiliară” din 1950 a fost și ea o exproprierie forțată, prezentată însă ca un act de redresare și bună gestionare a fondului național de locuințe, pe care „clasa

burgheză exploatatoare" l-ar fi sabotat și supus degradării. În fapt, naționalizarea caselor i-a scos din locuințe pe proprietarii lor de drept, trimițându-i la demisol sau la mansarda slugilor (în cazul în care nu-i „relocau” direct în închisori). Evocăm acest episod nefast din istoria debutului comunismului pentru asemănarea lui cu scoaterea credincioșilor cultului uniatic din bisericile lor, trecute în proprietatea Bisericii Ortodoxe.

Cele trei mari *confiscări ale proprietății private* (două naționalizări și o colectivizare) au găsit destui adepți în societatea românească de la sfârșitul anilor '40 ai veacului trecut, chiar dacă au existat și unele acte de opoziție, mai ales în rândul țăranimii înstărite (denumită „chiaburime” și judecată sumar pentru „crima” de exploatare a mâinii de lucru paupere, cumulată cu o crimă și mai gravă, de „uneltire contra ordinii sociale”). Multor muncitori și țărani săraci li s-a părut că naționalizarea economiei, confiscarea caselor celor bogați și cooperativizarea agriculturii sunt acțiuni legitime, în sensul instituirii egalității tuturor cetățenilor și în folosul întregului popor. De altfel, unele naționalizări (de o mai redusă amploare) avuseseră loc până și în țări din Occident, unde se menținuseră regimuri democratice, dar care acționau sub presiunea unui puternic curent socialist / socializant, susținut de intelectualitatea și de partidele de stânga. Așadar, după trauma războiului, ideologia egalitaristă făcea aglutinabil atacul la adresa proprietății private, transformând bogăția într-o culpă morală și politică, iar pe posesorii ei în dușmani ai poporului și ai progresului social. Dar lista dușmanilor noii societăți nu se termina aici: pe lângă „burghezi” și „chiaburi”, ea includea, fără prea multă analiză și discernământ, personaje și instituții din zona universitară de gândire liberă, din presa democrată (în sens liberal), literatura și arta cu rădăcini interbelice, iar nu ultimul rând din sfera religiei: catolicismul, greco-catolicismul, unele culte neoprotestante (precum „secta martorilor lui Iehova”), toate fiind catalogate drept „agenturi ale puterilor imperialiste”.

Nu întâmplător, în domeniul spiritual lucrurile s-au mișcat cu aceeași rapiditate ca în domeniul proprietății și sub același motiv generic al construcției unei societăți noi, progresiste, drepte și egalitare. Cu alte cuvinte, comuniștii au confiscat mijloace de producție, pământuri, case și lăcașuri de rugăciune, în același timp cu exercitarea prigoanei religioase asupra cultelor subordonate Sfântului Scaun. Astfel, după un tipar bine pus la punct în laboratoarele KGB-iste, a avut loc mai întâi proclamarea constituțională a libertății de conștiință și religioase. Articolul 27 al Constituției din 1948 părea să lase oamenilor dreptul de a-și decide relația cu religia și cultele de pe teritoriul statului, dar amesteca acest drept cu o serie de restricții și de incertitudini: „Libertatea conștiinței și libertatea religioasă sunt garantate de Stat. Cultele religioase sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber dacă ritualul și practica lor nu sunt contrarii Constituției, securității publice sau bunelor moravuri. Nicio confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului sub controlul Statului. Biserica ortodoxă-română este autocefală și unitară în organizarea sa. Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase va fi reglementat prin lege”. Constituția garanta deci libertatea religioasă, dar anunța restricții și un supracontrol statal, menționând totodată o singură biserică națională, autocefală și *unitară*.

Legea care a reglementat organizarea vieții religioase, conform principiilor constituționale, nu s-a lăsat mult așteptată. *Decretul nr. 177 din 4 august 1948 privind regimul general al cultelor religioase* a obligat toate bisericile și organizațiile de cult (mari sau mici, cu vechi tradiții naționale sau aparținând cultelor recente – „minore” și... minoritare) să-și actualizeze statutele, pentru a primi avizul de funcționare din partea autorităților. Pe lângă „egalizarea cultelor” în dobândirea aprobării de funcționare, Decretul nr. 177/1948 simplifica

mult procedura prin care un credincios putea trece de la un cult la altul și stabilea niște „cote numerice” pentru transferul, în consecință, a patrimoniilor (inclusiv imobiliare) de la o biserică la alta.

Fără a vorbi despre un cult anume (ci enunțând doar niște principii ale libertății religioase, aparent favorabile tuturor și cu largă deschidere ecumenică, umanistă), actul normativ emis în vara lui 1948 avea drept scop trecerea în masă a enoriașilor Bisericii Române Unite cu Roma la cultul majoritar ortodox, care era considerat de către comuniști mai controlabil și mai cooperant decât bisericile de obediență papală. În doar câteva luni de prigoană din partea autorităților comuniste, care au atras în acest demers conducerea Bisericii Ortodoxe Române (beneficiara *de facto* a desființării cultului uniatic), s-a produs lichidarea instituțională a Bisericii Unite, acel episod negru al istoriei vieții spirituale antrenând zguduitoare nedreptăți colective și drame individuale în rândul prelaților și al unor enoriași „greu de convinși” să treacă la ortodoxie. Deposedăți de biserici și obligați să intre în cultul ortodox, preoții și credincioșii greco-catolici au suportat un regim de represiune care s-a terminat oficial în 1990, dar ale cărui consecințe s-au perpetuat cel puțin un deceniu după căderea comunismului, „reparațiile” spirituale și mai ales imobiliare nefiind încă terminate, în zilele noastre.

Este adevărat că nu doar uniati au suferit în perioada comunistă, comparativ cu deceniile interbelice (și chiar cu intervalul 1945-1947), când existase un regim mai relaxat al funcționării cultelor¹. După 1948, libertatea religioasă le-a fost îngrădită tuturor; nicio biserică nu și-a mai putut desfășura nestingherită activitățile de cult, misionare, caritabile și educaționale (în materie de școli, rămânând doar cele pentru formarea personalului de cult). Până și Bisericii Ortodoxe i-au fost limitate drastic structurile instituționale teritoriale (parohiile fiind reduse numeric, la fel ca și numărul preoților și ierarhilor), precum și așezămintele mănăstirești. Începând din 1959, călugărirea a devenit foarte anevoioasă – comuniștii considerând monahismul o „evadare” din societate și implicit o opoziție la adresa noii societăți a muncii pentru binele general; în consecință, multe dintre așezămintele monahale au fost desființate. Dar numai Biserica Română Unită cu Roma (care avea în păstorire 8% din populația țării, conform unui recensământ din 1930) a fost efectiv desființată. Ei i-au fost luați credincioșii și lăcașele de cult, astfel că, după patru decenii de comunism, numai 223 de mii de români (față de cei un milion și jumătate din perioada interbelică) se mai declarau greco-catolici (abia 0,98% din populația unei Româniilor căreia, la rândul ei, îi fuseseră luate teritorii și populații)².

De ce a fost *cultul uniatic țința principală a prigoanei religioase* și cum s-a produs desființarea lui? La aceste întrebări vom încerca să răspundem, în cele ce urmează,

¹ Într-o monografie publicată în anul 2014 de către Secretariatul de Stat pentru Culte, se aprecia că în perioada interbelică a existat un sistem religios ierarhizat, în care statul „recunoștea în continuare Biserica Ortodoxă ca Biserică dominantă în stat; în același timp, Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică erau recunoscute ca Biserici românești, având un statut privilegiat în raport cu celelalte culte; Biserica Romano-Catolică și Bisericile istorice din Transilvania (Biserica luterană, Biserica Reformată și Biserica unitariană) și cultele de dimensiuni semnificative (cultele mozaic și musulman) beneficiau de o relativă autonomie internă și de o serie de avantaje în raport cu alte culte mai mici, a căror situație juridică rămânea incertă. Unele culte evanghelice sau neoprotestante se bucurau de o relativă libertate de organizare și funcționare, în timp ce activitățile altora erau restrânse. În această perioadă, cultele recunoscute și-au extins și activitățile educaționale și opera filantropică (caritabilă), înființând o serie de școli, instituții de învățământ, spitale, clinici, instituții de asistență pentru orfanii de război, pentru bolnavi, săraci etc.” (Secretariatul de Stat pentru Culte, *Statul și cultele religioase*, Editura Litera, București, 2014, p. 19).

² *Ibidem*, p. 34.

centrându-ne pe analiza unei părți „tehnice” a textului legii cultelor din 1948, un text care, paradoxal, nu spune niciun cuvânt despre greco-catolicii români și confiscarea bisericilor lor.

Atmosfera laică, raționalistă și ateistă din primii ani ai comunismului

Atacul comuniștilor la adresa uniărilor și a religiei în general s-a produs într-un context social marcat de pusee ateiste și accente anticlericale, motivate de modul în care bisericile creștine au trecut prin anii de război. Ororile comise de taberele implicate în cel de-al Doilea Război Mondial (pe de o parte, crimele naziste din lagărele de concentrare; pe de altă parte, folosirea primei arme nucleare contra Japoniei) au lăsat în opinia publică din epocă impresia „absenței lui Dumnezeu” din viața omenirii și au stimulat curentul ateist, devenit destul de vocal încă de la începutul secolului XX, fie pe traiectul ideologiei marxiste (care eticheta religia drept „opiu pentru popor”), fie pe acela al raționalismului și scientismului (în care operau cu mare succes paradigma evoluționistă, teoria relativității și cosmologia Big Bang-ului).

Atitudinea ambiguă (dacă nu de-a dreptul favorabilă dictaturilor fasciste) a unor lideri religioși din timpul ascensiunii nazismului și din vremea războiului în legătură cu holocaustul și cu celelalte persecuții bazate pe religie și pe apartenență rasială a dăunat grav imaginii bisericilor creștine, mulți membri ai acestora îndepărtându-se de ele. După 1945, papalitatea a fost acuzată (cu precădere de către URSS) că a pactizat cu fascismul mussolinian și nu a făcut mai nimic pentru protejarea evreilor. Ortodoxia română și-a atras și ea critici severe (foarte îndreptățite, de altfel) pentru implicarea unor preoți în sinistra mișcare legionară. Ortodoxia rusă, folosită vremelnic de către Stalin ca sursă de îmbărbătare a soldaților în „războiul de apărare a patriei”, a redevenit la scurt timp după victorie o organizație abia tolerată, iar lăcașurile de cult s-au transformat din nou în clădiri cu destinație laică și economică (depozite de cereale sau de materiale de construcții, locuri de divertisment pentru tineri, unități de producție etc.). Peste tot în Europa organizațiile religioase se aflau în defensivă spirituală și uneori chiar în poziții de precaritate a statutului lor legal.

Din educația copiilor și tinerilor aflați la est de Cortina de Fier a fost eliminată religia, ca disciplină de studiu, fiind introdus în schimb așa-numitul „ateism științific”. Viața socială și mersul istoriei au fost explicate din perspectivă materialistă și evoluționistă, subliniindu-se faptul că toate religiile n-au făcut decât să țină popoarele în întuneric, să le facă să accepte exploatarea din partea celor bogați, iluzionându-le cu recompensa unei vieți de apoi în grădina Raiului. Chiar și în Europa Occidentală (unde nu au existat politici sistematice de stat antireligioase și anticlericale, ci doar debateri publice despre rolul bisericilor într-o societate liberă și secularizată) s-a accentuat caracterul laic și raționalist al educației, astfel că pretutindeni pe continent se profila o nouă generație atee, sau măcar slab preocupată de religie și de apartenența la vreun cult. Cohorte de tineri intelectuali și de proletari s-au alăturat aceluși curent „novator” antireligios, crezând că așa sunt în ton cu timpurile.

Structurile de socializare ale regimurilor comuniste (organizații ale pionierilor, ale tinerilor comuniști, organizațiile de partid, asociațiile profesionale etc.) s-au substituit rapid și eficient celor pe care le clădiseră cultele religioase, de-a lungul secolelor, mizând pe spiritul exaltat al tineretului (în special), atras de simbolurile eroismului socialist, de întrecerile stahanoviste de pe șantiere și de posibilitatea contestării „revoluționare” a autorității generației vârstnice (toate aceste caracteristici ale generației „impetuoase” semănând perfect cu cele descrise de Petre Andrei în studiul *Fascismul*, publicat în 1927). Așadar, în primii ani de după război, erau reunite practic toate condițiile pentru ca dispariția unei biserici să nu intre nici măcar într-o casetă minusculă de „fapt divers”; oamenii aveau o grămadă de

griji mai importante – de la reconstrucția economică și propășirea individuală, la simpla și vitala evitare a acuzațiilor de reacționarism, colaboraționism, fascism, antisemitism, care te transformau în persoană nefrecventabilă, neangajabilă sau chiar încarcerabilă! Pentru o parte însemnată a occidentalilor creduli, păcăliți de propaganda sovietică, dar și pentru destui cetățeni din noile democrații populare, comunismul părea un regim al speranței într-un viitor mai bun, în timp ce religia părea o relicvă a trecutului.

Ideea de unitate a ortodoxiei române: de la Marea Unire, la comunism

Chestiunea statutului Bisericii Greco-Catolice după Marea Unire de la 1918 a fost una intens dezbătută atât în mediile religioase, cât și în cele politice, cu mult înainte ca regimul comunist să purceadă la distrugerea uniatismului, considerat „agent al imperialismului occidental”. În fapt, comuniștii nu au inventat o temă nouă când au pecetluit soarta greco-catolicismului, ci au preluat discuții începute pe această temă în anii '20, în contextul elaborării Constituției de la 1923. Pe acest filon ideatic, eliminarea uniatismului a fost concepută de către autoritățile comuniste ca o „reparație istorică”, odată ce românii transilvăneni nu mai trebuiau să-și apere drepturile politice prin supunerea față de Sfântul Scaun. Practic, se credea că rolul istoric al Bisericii Unite cu Roma se încheiase după 1918, fiind întrunite condițiile unei reunificări ortodoxe³. Pe de altă parte, existau poziții favorabile unui alt tip de reunificare religioasă a românilor: sub sceptrul papal – așa cum cereau voci proeminente ale catolicismului românesc, precum monseniorul Vladimir Ghika, sau mai puțin cunoscuții Teodosie Bonteanu și Daniil Ciubotaru – foști călugări ortodocși; aceștia insistau pe faptul că unirea tuturor cu Roma ar garanta menținerea specificului nostru de națiune latină, întemeiată pe valori occidentale. Pe deasupra, dezbaterile ecumenice din epocă relau constant tema unității creștine, după dureroasa schismă de la 1054.

Cum era privită, însă, situația celor două biserici dinspre politică? Promotorii transilvăneni ai Unirii de la 1918 erau în mare parte greco-catolici, educația lor academică și practica lor parlamentară la Viena și Budapesta având temelii serioase, contrastante cu ale multora dintre „Miticii dâmbovițeni”. O anumită scorțoșenie a „maniștilor” disciplinați și riguroși generase reacții de adversitate în mediile politice de la „porțile Orientului”, unde lucrurile se petreceau cu multă aproximație morală și inconsecvență ideologică, magistral descrise de Caragiale. Nu mai punem la socoteală faptul că politicienii „regățeni” se credeau „frații mai mari” ai celor din provinciile unite pe parcursul anului 1918 și, în consecință, puteau să le impună alinierea în toate cele la dreptul și la obiceiurile Vechiului Regat. Dar prozelitismul reîntregirii și reacția cea mai dură contra „papistașilor greco-catolici” puteau fi observate în mediile legionare, din care se recrutaseră, o vreme, activiști comuniști.

Rădăcinile interbelice ale ostilității față de greco-catolicism au contribuit la creionarea strategiei regimului comunist de lichidare a dușmanului ideologic occidental, în condițiile profilării celor două blocuri politico-militare și economice ale erei postbelice. Ele au servit maneișismului bipolar, interpretat ca o luptă „care pe care” între Răsăritul sovietizat și Occidentul americanizat, cum bine reliefa Cristian Vasile în cartea sa dedicată greco-

³ La începutul anilor '20, Mitropolitul ortodox al Ardealului, Nicolae Bălan, aprecia că, după 1918, românii din Transilvania, despărțiți la 1700 în două biserici de rit ortodox cu subordonare ecleziastică diferită (una patriarhală, iar alta papală), au găsit condițiile istorice pentru a se reuni, pentru că pe ei nu-i separă nici chestiuni de dogmă, nici liturgice, ci numai conducerea supremă. Ruperea cu de-a sila a ortodoxiei, petrecută în vremea habsburgilor, ar fi trebuit să se sfârșească printr-o refacere a unității acesteia, cu atât mai mult cu cât în România întregită primul Mitropolit Primat fusese ales Episcopul ortodox de Caransebeș, Miron Cristea. În contrapartidă, Mitropolitul greco-catolic Vasile Suciul insistă ca nicio reîntregire confesională să nu se facă „cu sila”.

catolicismului românesc în vremea comunismului: „În 1948, SUA și URSS erau adversari declarați și în acest context în țările din estul Europei s-a declanșat un val de xenofobie: se cerea stârpită influența occidentală, toate influențele culturale occidentale erau considerate decadente, iar lupta contra cosmopolitismului, identificat de sovietici și cu Biserica Catolică, era intensificată. Este adevărat că în această confruntare ideologică ambele tabere (sovieticii și Sfântul Scaun) s-au raportat sau au invocat citatul biblic «cine nu este cu mine este împotriva mea», dar comuniștii l-au înțeles într-un mod denaturat, în sensul eliminării (uneori chiar fizice) a adversarului politic. Pe lângă arestarea și uciderea multor clerici catolici, au fost «ucise» și biserici – cele Catolice Orientale de rit bizantin, care reprezentau în unele țări «porți de acces pentru spiritul occidental»”⁴.

Crima comuniștilor nu trebuia să apară însă ca atare, ci să se ascundă după un ritual democratic, atâta vreme cât democrațiile populare emiteau cu insistență și în varii contexte discursuri despre libertatea și drepturile popoarelor la autodeterminare, la propășire economică și spirituală. Niciun cult nu mai avea acum, după instaurarea regimurilor de inspirație sovietică, dreptul de a ține „prizonieri” oamenii cărora li se garanta constituțional libertatea religioasă și de conștiință. Oricât de îndelungată ar fi fost tradiția și oricât de puternice chingile ei, în noua societate comunistă trebuia să prevaleze dreptul la liberă și democratică alegere a cultului sau, chiar mai mult, dreptul fiecăruia de a se declara ateu. În această cheie „democratică” a fost adoptat *Decretul nr. 177 din 4 august 1948 privind regimul general al cultelor religioase*.

Un argument cel puțin la fel de important ca dreptul fiecăruia la libertate religioasă (dacă nu chiar cu mult mai important, din perspectiva autorităților comuniste) l-a constituit, în lupta contra catolicismului, acuzația la adresa papalității că ar duce o constantă politică antisovietică, de încercuire capitalistă, în fața căreia trebuie găsit un instrument de apărare. Într-un studiu semnat de Stanciu Stoian (Ministrul Cultelor în anul 1948), se arăta că, prin numeroasele *concordate* încheiate cu țări din proximitatea URSS (deopotrivă din Europa și din Asia), Vaticanul este un instrument perfid al capitalismului mondial, care caută să îngrădească expansiunea firească a comunismului: „Este interesant mai ales de observat cu câtă grijă politică și am putea spune strategică sunt încheiate aceste convențiuni. În 1922, se încheie un concordat cu Letonia, în 1925, cu Polonia, în 1927, cu Lituania, în 1927, ratificat în 1929, cu România, în 1929 cu Prusia, pentru ca în vremea lui Hitler, concordatul acesta să fie extins asupra întregului Reich. Sunt apoi trimise misiuni diplomatice speciale în Finlanda și chiar în Japonia. Cine nu poate sesiza sensul profund antisovietic al acestor convențiuni? Toate țările cu care ele au fost încheiate formează un cordon în jurul Uniunii Sovietice, adăugând astfel la așa zisul cordon sanitar antisovietic, politic și economic, și acest cordon de natură ideologică reacționară”⁵.

Raționamentul demnitarului menționat este un pic strâmb: Occidentul este la vest de noi, deci ne-a încercuit, deci trebuie să strivim toate elementele de cultură occidentală din lagărul sovietic. Totuși, în primii ani de comunism, puteam regăsi frecvent astfel de contorsiuni ale logicii, în ambele tabere. De exemplu, în SUA a făcut ravagii McCarthy-ismul – o „vânătoare de comuniști” derulată preponderent în mediile culturale cu vederi de stânga, bazată pe acuzații greu de dovedit, dar ușor de formulat și de vehiculat în presă, pe fondul

⁴ Cristian Vasile, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Editura Litera, București, 2023, p. 61.

⁵ Stanciu Stoian, *Culte religioase în Republica Populară Română*, apud: George Enache, „Legea pentru regimul general al cultelor din 1928 și Decretul 177 din 4 august 1948. Privire comparativă”, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Seria 19, Istorie, tom XII, 2013, p. 128.

unei spaime induse în opinia publică cu privire la infiltrarea societății americane de agenții sovietici și de trădători autohtoni. Conflictul Est-Vest era la o cotă de radicalism înfricoșătoare, care putea genera psihoze regionale oarecum explicabile, de tipul celor descrise în 1946 de diplomatul George Kennan (însărcinat cu afaceri la Moscova), în *Telegrama lungă* adresată administrației Truman.

Democrația cantitativă – premisa desființării unei biserici

Criticând „reacțiunea papală” (ca parte a presupusului mecanism de „încercuire capitalistă”), comunismul venea în fața propriilor săi cetățeni cu oferta *libertății religioase*, cu *democrația populară* și *egalitatea tuturor cultelor*, valori politice și spirituale adunate toate la un loc în textul *Decretului nr. 177/1948*⁶. Documentul avea un conținut aparent democratic, vorbind despre libertatea fiecărui om de a crede sau a nu crede (mărturisirea credinței și ateismul nefiind imputabile din punct de vedere legal), despre faptul că nimeni nu poate fi obligat să participe la serviciile religioase ale unui cult, să contribuie la cheltuielile lui sau să se supună organelor religioase de judecată. Aceste lucruri conveneau cu siguranță păturilor sărace, aflate mereu în dificultate când trebuiau să dea Bisericii – oricare ar fi fost ea – taxe specifice serviciilor religioase. Este suficient să ne aducem aminte, în cazul ortodoxiei, de scrierile lui Damian Stănoiu (1893-1956), fost călugăr și fermecător zugrav literar al monahismului, dar și al unor întâmplări comice ale preoției de mir, după trecerea la noul calendar, în privința moravurilor și a taxelor în bani și în natură datorate „bieților părinți”. Față de acele adevărate „biruri”, noua ordine religioasă comunistă avea aerul unei eliberări.

Dacă în atmosfera de laicitate și raționalism (despre care vorbeam mai sus) primele articole ale legii cultelor puteau părea... „mană cerească”, lucrurile deveneau mai complicate și mai neclare în alte părți ale actului normativ. Astfel, pentru a avea dreptul să funcționeze, toate cultele (vechi sau noi, mari sau mici) trebuiau să treacă printr-un fel de „reacreditare”⁷, adică „să fie recunoscute prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, dat la propunerea Guvernului, în urma recomandării ministrului cultelor. În cazuri bine motivate⁸ se va putea retrage recunoașterea în același mod” (art. 13). Recunoașterea (confirmarea) șefilor cultelor (ca și a tuturor slujitorilor instituțiilor religioase) urma să fie făcută tot de Prezidiul RPR (respectiv de autorități de rang local în cazul preoților, cantorilor și al altora asemenea), ei trebuind să fie exclusiv *cetățeni români* ce se bucurau de deplinătatea exercițiului drepturilor civile și politice și care acceptau să depună un *jurământ de credință* în fața ministrului

⁶ *Decretul nr. 177 din 4 august 1948 privind regimul general al cultelor religioase*, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 178 din 04/08/1948, modificat prin *Decretul nr. 150 din 1974*.

⁷ Vechea lege din 1928 solicita această avizare doar pentru noile culte, nu și pentru cele „istorice”.

⁸ *Decretul de reglementare a cultelor* afirma că: „Art. 1. - Statul garantează libertatea conștiinței și libertatea religioasă pe tot cuprinsul Republicii Populare Române. Oricine poate să aparțină oricărei religii sau să îmbrățișeze orice credință religioasă, dacă exercițiul ei nu contravine Constituției, securității și ordinii publice sau bunelor moravuri”. „Buna motivare” pentru a retrage avizul de funcționare se referea la cadrul general creat de Constituția Republicii Populare Române, care lăsa o libertate uriașă autorităților să decidă ce înseamnă a contraveni Constituției, a încălca ordinea publică, a unelti împotriva orânduirii sociale, a încălca normele de conviețuire socială sau bunele moravuri etc.

cultelor⁹. Trimiterea expresă la cetățenia română și la jurământul de credință față de Republica Populară Română reprezenta o cenzură absolută a drepturilor spirituale¹⁰.

Îngădirea activității religioase (fără a se face referiri directe la vreun cult anume) avea să fie reglementată și mai prohibitiv în Capitolele 4 și 5 ale *Decretului 177/1948*, care tratau problemele patrimoniul cultelor și pe cele ale relațiilor dintre culte. În obsedanta sa luptă contra proprietății private, puterea comunistă a așezat bunurile înaintea oamenilor, așa încât a dedicat Capitolul 4 patrimoniului și abia Capitolul 5 relațiilor dintre culte, aici apărând expusă metoda prin care o biserică poate fi lipsită de enoriași.

În demersul nostru explicativ privind metoda aparent democratică de desființare a Bisericii Greco-Catolice, vom inversa ordinea de analiză a celor două capitole de act normativ, căci orice biserică există prin oamenii ei, în primul rând, abia în plan secund fiind importantă clădirea (imobilul, din perspectiva dreptului civil) unde se roagă oamenii împreună.

Așadar, schema democrației cantitative pusă la punct de autoritățile comuniste a avut la bază o „liberalizare” a trecerii de la un cult la altul, comparativ cu vechea legislație din 1928. Dacă în perioada interbelică părăsirea cultului de către un enoriaș, în vederea aderării la o altă organizație religioasă (sau a ruperii relațiilor cu orice cult), presupunea o declarație notarială sau la ofițerul stării civile, cu martori și cu o perioadă de reflecție (în perspectiva unei răzgândiri)¹¹, noul decret comunist simplifica și accelera mult procedura. În loc de o perioadă

⁹ În art. 21 al *Decretului nr. 177/1948*, se preciza conținutul jurământului, care transforma practic fiecare conducător de cult într-un slujbaș credincios al statului: „Ca slujitor al lui Dumnezeu, ca om și ca cetățean, Jur de a fi credincios Poporului și de a apăra Republica Populară Română, împotriva dușmanilor din afară și dinăuntru; Jur că voi respecta și voi face să se respecte de către subalternii mei legile Republicii Populare Române; Jur că nu voi îngădui subalternilor mei să întreprindă și să ia parte și nici eu nu voi întreprinde și nu voi lua parte la nicio acțiune de natură a aduce atingere ordinii publice și integrității Republicii Populare Române. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”.

¹⁰ „Interdicția de a mai exista personal bisericesc care să nu provină din rândurile cetățenilor români va fi de mare ajutor în anii care vor urma pentru expulzarea unor persoane străine implicate în viața religioasă a comunităților catolice și neoprotestante din România. În plus, textul jurământului pe care reprezentanții cultelor fuseseră obligați să-l depună față de guvernul „democrat popular” până la 30 martie 1948 a fost ușor modificat, prin adăugarea unei precizări care lipsea în textul vechi: „Jur că nu voi îngădui subalternilor mei să întreprindă și să ia parte (...) și nici eu nu voi întreprinde și nu voi lua parte la nicio acțiune de natură a aduce atingere ordinii publice și integrității RPR” (art. 21). Coroborate cu cele arătate mai sus, se poate observa încă o dată ce responsabilitate urma să cadă pe umerii ierarhilor, care erau obligați să supravegheze acțiunile subordonaților, ba chiar și a credincioșilor, fiind transformați în adevărați polițiști ai propriului cult” (George Enache, *op. cit.*, p. 115).

¹¹ În *Legea pentru regimul general al cultelor* din 1928, se spunea că: „ART. 44. Oricine a împlinit vârsta de 18 ani poate trece de la un cult la altul, observând formele stabilite în această lege. De acest drept nu beneficiază cei ce suferă de boli care împiedică libera voință. Femeile măritate pot să-și schimbe religionea chiar înainte de 18 ani. ART. 45. Oricine, întrunind condițiunile de la articolul precedent, voiește să intre sau să treacă la alt cult, va anunța această intenție, în persoană și însoțit de doi martori, ofițerului stării civile al comunei unde domiciliază. Ofițerul stării civile va încheia proces-verbal despre declarația de trecere, semnat de cel ce face declarația și de martori, și-l va înainta, în copie, în termen de cel mult 8 zile de la data declarațiunii, preotului căruia aparține declarantul. Anunțarea trecerii se poate face și în forma unei declarațiuni autentice la judecătoreie sau la notarul public și depusă la ofițerul stării civile. Dacă în termen de 30 de zile de la înștiințarea preotului autorul declarației nu revine asupra ei, trecerea se consideră făcută pe deplin drept de la această dată. Ofițerul stării civile va face, în acest caz, modificările convenite în registrele respective, va elibera declarantului o dovadă oficială despre trecere, anunțând aceasta atât preotului căruia a aparținut, cât și aceluia la care a trecut. Revenirea asupra declarațiunii de trecere se face cu observarea aceluiași formalități. Formalitățile articolului de față se aplică și aceluia care vor să părăsească vreun cult fără a trece la altul. Declarațiunile sau cererile de care se ocupă acest articol sunt scutite de timbru. ART. 46. Oricine trece de la un cult la altul este dator a suporta toate sarcinile materiale impuse de statutele și de angajamentele luate față de cultul părăsit până la sfârșitul anului în care s-a

de aproximativ 38 de zile, s-a ajuns la o trecere aproape instantanee, fără martori și declarații în formă autentică: „Art. 38. - Trecherile de la un cult la altul sau părăsirea unui cult sunt libere. Declarația de părăsire a unui cult se comunică părții componente locale a cultului părăsit, prin autoritatea comunală locală. La cerere, autoritatea comunală respectivă este obligată să elibereze dovada facerii acestei comunicări. Art. 39. - Niciun cult nu va putea înscrie noi adepți, decât dacă cel ce solicită acest lucru face dovada că a anunțat de părăsirea cultului, cultul căruia i-a aparținut”. Autoritatea comunală păstrează prerogativa comunicării trecherilor de la un cult la altul, însă legea îi dă o mare libertate procedurală și nu îi impune termene de timp.

Dacă în legea interbelică relația dintre culte se centra pe proceduri de trecere de la un cult la altul, pe modul în care copiii dobândesc o anumită religie (în familie, în caz de adopție sau de instituționalizare etc.), alocându-se acestor chestiuni nu mai puțin de 9 articole ample și foarte precise din punct de vedere tehnic, în decretul comunist problema este tranșată în două articole scurte. Restul capitolului este dedicat, însă, restricțiilor privind relația cultelor cu străinătatea, instituind noi prohibiții și pârgii statale de control¹².

Odată rezolvată problema trecerii extrem de facile de la un cult la altul, ca și aceea a restrângerii abrupte a contactului credincioșilor români cu orice cult din străinătate, se creau condițiile pentru migrarea în masă a enoriașilor de la greco-catolicism la ortodoxie. Dar demantelarea Bisericii Unite nu ar fi fost realizabilă deplin și expeditiv fără exproprierea bunurilor ei imobile. Așa încât Decretul nr. 177/1948 a creat un mecanism cvasi-matematic de spoliere a averii greco-catolicilor, pe măsură ce cultul era părăsit de credincioși. Reamintim că actul normativ nu spunea niciun cuvânt despre vreun cult anume ce urma a fi depozat de bunurile lui, ci doar stabilea cote numerice pentru transferul de proprietate (fie că era vorba de bunuri mobile, fie de imobile): „Art. 36. - Avera cultelor dispărute sau a căror recunoaștere a fost retrasă, aparține de drept Statului. Art. 37. - Dacă cel puțin 10% din numărul credincioșilor comunității locale a unui cult trec la alt cult, comunitatea locală religioasă a cultului părăsit, pierde de drept o parte din patrimoniul său, proporțională cu numărul credincioșilor care au părăsit-o și această parte proporțională se strămută tot de drept în patrimoniul comunității locale a cultului adoptat de noii credincioși. Dacă cei care părăsesc comunitatea locală alcătuiesc majoritatea, biserica (locașul de închinăciune, casa de rugăciuni), cum și edificiile anexe, aparțin de drept comunității locale a cultului nou adoptat, cealaltă avere cuvenindu-se celor două comunități locale în proporția arătată la alineatul precedent. Dacă cei trecuți de la un cult la altul reprezintă cel puțin 75% din numărul credincioșilor comunității locale a cultului părăsit, întreaga avere se strămută de drept în patrimoniul comunității locale a cultului adoptat, cu drept de despăgubire pentru comunitatea locală părăsită, proporțional cu numărul celor rămași fără a se socoti biserica (locașul de închinăciune, casa de rugăciuni) și edificiile anexe; această despăgubire va fi plătită în termen de cel mult 3 ani de la stabilirea ei. Cazurile prevăzute în acest articol vor fi constatate și soluționate de judecătoria populară a locului”.

făcut trecerea. Este interzis cultelor primirea de credincioși care, părăsind un cult, n-au îndeplinit formalitățile de trecere prevăzute în art. 45”.

¹² „Art. 40. - Relațiunile cultelor religioase cu străinătatea vor fi numai de natură religioasă. Niciun cult religios și niciun reprezentant al vreunui cult nu va putea întreține legături cu cultele religioase, instituțiuni sau persoane oficiale, în afara teritoriului țării, decât cu aprobarea Ministerului Cultelor și prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe. Art. 41. - Jurisdicția cultelor religioase din țară nu se poate întinde în afară de teritoriul Republicii Populare Române și nici cultele religioase din străinătate nu vor putea exercita jurisdicțiunea asupra credincioșilor din cuprinsul Statului Român. Art. 42. - Ajutoarele sau ofrandele primite din străinătate de cultele religioase din țară sau trimise de acestea în străinătate vor fi controlate de Stat”.

Decretul stabilea, deci, că plecarea a 10% până la sub 50% dintre enoriași presupunea luarea de către aceștia a unei cote din averea cultului părăsit, cotă proporțională cu numărul „migraților”. Lucrurile devenau grave din punct de vedere patrimonial când cei ce părăseau un cult erau mai mulți de jumătate. În această situație, ei luau de drept clădirea bisericii și celelalte construcții, enoriașii rămași în vechiul cult trebuind să se mulțumească cu o cotă proporțională din bunurile mobile. La o migrare de cel puțin 75%, biserica părăsită rămânea fără niciun patrimoniu. Un drept de despăgubire pentru cei puțini rămași în vechiul cult urma să opereze, prin decizie judecătorească, masa patrimonială excluzând lăcașul de cult.

Față de prevederile art. 37 din Decretul nr. 177/1948, dar și față de multe alte prevederi restrictive pentru credincioșii legați spiritual de Sfântul Scaun, Nunțiatura Apostolică a formulat o luare de poziție amplă și bine argumentată juridic și teologic, în cuprinsul unei note verbale adresată Ministerului Afacerilor Externe, pe 7 august 1948: „Este în mod cert inutil să atragem atenția Ministerului asupra consecințelor incalculabile pe care le conține articolul 37 al noii legi. În trecut, orice legislator român a ezitat să introducă în regimul cultelor acest element care poate fi generator de consecințe grave în prezent și în viitor. Ne este suficient să remarcăm că Biserica Catolică nu a abandonat niciodată principiul că Biserica și nu comunitatea de credincioși are în posesie bunurile ecleziastice, deci «defecțiunea» unei părți a credincioșilor nu le dă dreptul să revendice o parte cât de mică din acest patrimoniu sacru, pentru a nu stimula o dizidență a cărei rațiune este rar de ordin spiritual”¹³. Protestul Nunțiatunii nu a avut vreun ecou pozitiv în cutia de rezonanță a puterii de la București. Argumentele acesteia au rămas pe tăramul democrației populare și al majoritarismului. Dacă greco-catolicii români „au vrut” să treacă la ortodoxie și dacă au făcut-o în masă, Biserica Uniată s-a trezit lipsită de proprietăți; pur și simplu... „ghinion!” (cum ar zice un om politic al timpurilor noastre).

Epilog

Încurcate sunt căile Domnului și ale democrației populare! Se vorbește în prezent (în mediile religioase, în presă și chiar în instanțe de judecată) despre *Decretul de desființare a Bisericii Române Unite cu Roma*, deși nu există niciun document juridic cu acest nume. În fapt, regimul comunist s-a descotorosit de un dușman ideologic / spiritual care avea legături cu Sfântul Scaun, fără să pronunțe nume de culte și fără să poată fi acuzat că îngrădește cuiva dreptul la exercitarea liberă a credinței. Într-o societate proaspăt ieșită din trauma războiului și înclinată spre laicitate, puterea comunistă a adus „turma Domnului” în țarcul democrației populare, unde valori precum „binele”, „dreptatea” și „progresul” depindeau de un singur criteriu: majoritatea.

References

- Cristian Vasile, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Editura Litera, București, 2023.
- Decretul nr. 177 din 4 august 1948 privind regimul general al cultelor religioase*, publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 178 din 04/08/1948, modificat prin Decretul nr. 150 din 1974.
- Legea nr. 54 din 22 aprilie 1928, pentru regimul general al cultelor*, publicată în Monitorul Oficial nr. 89, Partea I, din 22 aprilie 1928.
- Secretariatul de Stat pentru Culte, *Statul și cultele religioase*, Editura Litera, București, 2014.

¹³ AMAE, fond Vatican, Problema 220, vol. 1/1948-1956, nepaginat, apud: George Enache, *op. cit.*, p. 123.

Stanciu Stoian, *Culte religioase în Republica Populară Română*, apud: George Enache, „Legea pentru regimul general al cultelor din 1928 și Decretul 177 din 4 august 1948. Privire comparativă”, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Seria 19, Istorie, tom XII, 2013.